

Υπόθεση Slivenko κατά Λετονίας¹

Απέλαση λόγω της ανακήρυξης της Δημοκρατίας της Λετονίας ως ανεξάρτητου κράτους – Οι προσφεύγουσες που έχουν διαμείνει στη Λετονία από τη γέννησή τους και είναι μέλη οικογένειας αξιωματικού των Ενόπλων Δυνάμεων της Ομοσπονδίας της Ρωσίας απελαύνονται βάσει της Συμφωνίας της Ρωσίας και της Λετονίας για την Αποχώρηση των Ρωσικών Στρατευμάτων – Προστασία της ιδιωτικής ζωής και της κατοικίας.

Εφαρμοστέο δίκαιο :

Άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης «δια την Προάσπισιν των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (Ν.Δ. 53/1974, ΦΕΚ 256, τ. Α΄), όπως τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο Νο. 11 (Ν. 2400/1996, ΦΕΚ 96, τ. Α΄)

Πραγματικά Περιστατικά: Η πρώτη προσφεύγουσα, κυρία Tatjana Slivenko έχει γεννηθεί το 1959. Η δεύτερη, η κόρη της Karina, έχει γεννηθεί το 1981. Αμφότερες είναι ρώσικης καταγωγής. Η πρώτη έχει γεννηθεί στην Εσθονία και προέρχεται από οικογένεια στρατιωτικών της πρώην ΕΣΣΔ που εγκαταστάθηκε στη Λετονία όταν η κόρη τους Tatjana ήταν ενός μηνός. Ο σύζυγός της, ο κύριος Nikolay, γεννήθηκε το 1952 και μετατέθηκε στη Λετονία το 1977, για να υπηρετήσει ως αξιωματικός των σοβιετικών ενόπλων δυνάμεων. Η κυρία Tatjana και ο κύριος Nikolay γνωρίστηκαν στη Λετονία και παντρεύτηκαν σ' αυτή τη δημοκρατία το 1980. Το 1981 απέκτησαν την Karina, τη δεύτερη προσφεύγουσα. Ο πατέρας της κυρίας Tatjana συνταξιοδοτήθηκε από τις ένοπλες δυνάμεις το 1986.

Η Λετονία ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο κράτος το 1991. Στις 28.1.1992 οι ένοπλες δυνάμεις της πρώην ΕΣΣΔ, συμπεριλαμβανομένων όσων στάθμευαν στο έδαφος της Λετονίας, υπήχθησαν στη δικαιοδοσία της Ομοσπονδίας της Ρωσίας.

Στις 4.3.1993 οι προσφεύγουσες και οι γονείς της κυρίας Tatjana καταγράφηκαν στη Λετονία ως «πολίτες της πρώην ΕΣΣΔ». Τότε, κανείς δεν είχε την ιθαγένεια κάποιας δημοκρατίας. Αιτούμενη να καταγραφεί ως πολίτης της πρώην ΕΣΣΔ η κυρία Tatjana δεν ενημέρωσε τις αρχές ότι ο σύζυγός της ήταν αξιωματικός των ενόπλων δυνάμεων της πρώην ΕΣΣΔ.

Η κυβέρνηση της Λετονίας υποστηρίζει σχετικά ότι αιτούμενη την καταγραφή του συζύγου της η κυρία Tatjana παρείχε πλαστές πληροφορίες για το επάγγελμά του, δηλώνοντας ότι ήταν εργάτης σε εργοστάσιο. Για την απόδειξη του επιχειρήματος αυτού επικαλείται τα αντίγραφα των δικαιολογητικών της αίτησης που υπέβαλε η κυρία Tatjana για να λάβει άδεια παραμονής στη Λετονία, συμπεριλαμβανομένης σχετικής δήλωσης για το επάγγελμα του συζύγου της.

Οι προσφεύγουσες και η κυβέρνηση της Ομοσπονδίας της Ρωσίας που παρενέβη στη δίκη υποστήριξαν ότι το προαναφερόμενο έγγραφο που υπέβαλε η κυβέρνηση της Λετονίας είναι πλαστογραφημένο και δεν υπάρχει. Επίσης, οι προσφεύγουσες ισχυρίστηκαν ότι στα πλαίσια των διαδικασιών που αφορούσαν στη νομιμότητα της παραμονής τους στη Λετονία οι μεταναστευτικές αρχές δεν αναφέρθηκαν σε καμιά πλαστή πληροφορία και τα δικαστήρια της Λετονίας δεν απέδειξαν ότι οι προσφεύγουσες είχαν υποβάλει σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας την πληροφορία που επικαλείται η κυβέρνηση της Λετονίας.

Ο Nikolay Slivenko, σύζυγος της πρώτης προσφεύγουσας, που απέκτησε την ιθαγένεια της Ομοσπονδίας της Ρωσίας σε άγνωστο χρόνο στις αρχές της δεκαετίας του 1990 συνέχισε να εργάζεται ως αξιωματικός του ρωσικού στρατού έως το 1994, οπότε αποστρατεύθηκε λόγω κατάρτησης της θέσης που κατείχε. Οι διάδικοι διαφωνούν για την πραγματική ημερομηνία της αποστράτευσής του: οι προσφεύγουσες υποστηρίζουν ότι αποστρατεύθηκε στις 2 Μαρτίου 1994. Σχετικά επικαλούνται τη διαταγή για την αποστράτευσή του η οποία άρχισε να ισχύει στις 2 Μαρτίου 1994. Η κυβέρνηση της Ομοσπονδίας της Ρωσίας υποστηρίζει τη θέση τους αυτή. Η κυβέρνηση της Λετονίας υποστηρίζει ότι ο σύζυγος της πρώτης προσφεύγουσας αποστρατεύθηκε στις 5 Ιουνίου 1994, καθώς την ημερομηνία αυτή ολοκλήρωσε επίσημα την άδειά του. Το επίδομα αδειας του και η σύνταξή του υπολογίστηκαν με βάση την ημερομηνία αυτή.

Η Συνθήκη Λετονίας – Ρωσίας για την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων υπογράφηκε στη Μόσχα στις 30 Απριλίου 1994 και άρχισε να ισχύει αυθημερόν.

Σύμφωνα με την κυβέρνηση της Λετονίας ακόμη και πριν την έναρξη ισχύος της προαναφερόμενης συμφωνίας διάφορες αρχές της Λετονίας και της Ομοσπονδίας της Ρωσίας συνεργάζονταν για να συ-

¹ Δημοσιευμένη στην [Επετηρίδα Δικαίου Προσφύγων και Αλλοδαπών 2003](#), εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή.

ντάξουν κατάλογο των στρατιωτικών των ενόπλων δυνάμεων της Ομοσπονδίας της Ρωσίας που θα αποχωρούσαν από τη Λετονία. Σε αυτό το πλαίσιο, στις 31.3.1994 οι ρωσικές στρατιωτικές αρχές υπέβαλαν στις αρχές της Λετονίας κατάλογο των αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων της Ομοσπονδίας της Ρωσίας που υπηρετούσαν στη Λετονία, συμπεριλαμβανομένου του ονόματος του συζύγου της πρώτης προσφεύγουσας, κυρίας Tatjana, με το αίτημα της ανανέωσης της προσωρινής άδειας παραμονής της οικογένειας στη Λετονία. Η κυβέρνηση της Λετονίας υποστηρίζει ότι σ' αυτό το έγγραφο στηρίζεται η αξίωσή της να αναχωρήσουν από την επικράτειά της οι προσφεύγουσες που ήσαν κάτοχοι προσωρινής άδειας διαμονής.

Κατά την κυβέρνηση της Ομοσπονδίας της Ρωσίας και τις προσφεύγουσες ο κατάλογος της 31ης Μαρτίου 1993 δεν σήμαινε ότι ο Nikolay Slivenko υποχρεούτο να αναχωρήσει από τη Λετονία καθώς επρόκειτο για έγγραφο που περιλάμβανε αίτημα για παράταση της προσωρινής διαμονής του στη Λετονία, το οποίο υποβλήθηκε πριν την υπογραφή και την έναρξη ισχύος της προαναφερόμενης Συμφωνίας Λετονίας – Ρωσίας.

Στις 7 Οκτωβρίου 1994 ο κύριος Nikolay Slivenko υπέβαλε στην Υπηρεσία Ιθαγένειας και Μετανάστευσης της Λετονίας αίτηση για χορήγηση άδειας προσωρινής διαμονής επικαλούμενος μεταξύ άλλων το γάμο του με την πρώτη προσφεύγουσα, η οποία είναι μόνιμος κάτοικος Λετονίας. Η αίτησή του απορρίφθηκε με το σκεπτικό ότι κατά τα οριζόμενα στη Συνθήκη υποχρεούτο ως αξιωματικός των ενόπλων δυνάμεων της Ομοσπονδίας της Ρωσίας να εγκαταλείψει το έδαφος της Λετονίας λόγω της αποχώρησης των ρωσικών στρατευμάτων.

Στις 29.11.1994 η Υπηρεσία Ιθαγένειας και Μετανάστευσης της Λετονίας ακύρωσε την καταγραφή της πρώτης προσφεύγουσας, κυρίας Tatjana, επικαλούμενη την επαγγελματική ιδιότητα του συζύγου της. Οι προσφεύγουσες ισχυρίζονται ότι δεν ενημερώθηκαν για την απόφαση την οποία ανακάλυψαν το 1996 στο πλαίσιο δικαστικών διαδικασιών που ξεκίνησε ο σύζυγος της πρώτης προσφεύγουσας.

Η κυβέρνηση της Λετονίας επικαλέστηκε κατάλογο της 10.12.1994, που ισχυρίζεται ότι υποβλήθηκε από τις Ένοπλες Δυνάμεις της Ομοσπονδίας της Ρωσίας. Στον κατάλογο αυτό το όνομα του κυρίου Nikolay Slivenko περιλαμβανόταν στην κατηγορία του προσωπικού των ενόπλων δυνάμεων που αποστρατεύθηκε μετά την 28η Ιανουαρίου 1992. Οι προσφεύγουσες και η κυβέρνηση της Ομοσπονδίας της Ρωσίας αμφισβητούν τη γνησιότητα του εγγράφου αυτού.

Εν συνεχεία, η κυβέρνηση της Λετονίας εμφάνισε κατάλογο της 16.10.1995, ο οποίος απεστάλη στο Υπουργείο Εξωτερικών της Λετονίας από το Προξενείο της Ομοσπονδίας της Ρωσίας στη Ρίγα. Υποστηρίζει ότι το όνομα του συζύγου της πρώτης προσφεύγουσας εμφανιζόταν στην κατηγορία του προσωπικού των ενόπλων δυνάμεων της Ομοσπονδίας της Ρωσίας που είχαν αποστρατευθεί και συνταξιοδοτηθεί μετά την 28^η Ιουνίου 1992. Επίσης υπογράμμισε ότι από τον κατάλογο της 3ης Αυγούστου 1994 προκύπτει ότι στον κύριο Nikolay Slivenko οι ρώσικες αρχές παραχώρησαν στέγη στην πόλη Κούρσκ της Ρωσίας και ότι αναχώρησε από τη Λετονία στις 31.12.1994. Οι προσφεύγουσες καθώς και η κυβέρνηση της Ομοσπονδίας της Ρωσίας αμφισβητούν τη γνησιότητα αυτού του εγγράφου.

Στην πραγματικότητα ο σύζυγος της πρώτης προσφεύγουσας παρέμεινε στη Λετονία. Άσκησε προσφυγή ενώπιον των δικαστηρίων κατά της απόφασης της Υπηρεσίας Ιθαγένειας και Μετανάστευσης επικαλούμενος την ακυρότητα της άρνησης της να του χορηγήσει προσωρινή άδεια διαμονής. Στις 2.1.1996 το Δικαστήριο της Ρίγα ακύρωσε την προσβληθείσα διοικητική πράξη.

Στις 16.6.1996 το Περιφερειακό Δικαστήριο της Ρίγα ακύρωσε την προσβαλλόμενη πρωτοβάθμια απόφαση κρίνοντας μεταξύ άλλων ότι ο κύριος Nikolay Slivenko ήταν αξιωματικός των ενόπλων δυνάμεων της Ομοσπονδίας της Ρωσίας έως την 5η Ιουνίου 1994 και ότι σύμφωνα με τη Συμφωνία της 30.4.1994 όλοι οι ρώσοι αξιωματικοί με τις οικογένειές τους υποχρεούνταν να εγκαταλείψουν το έδαφος της Λετονίας εφόσον υπάγονταν στις ενεργές τάξεις των ενόπλων δυνάμεων της Ομοσπονδίας της Ρωσίας την 28η Ιανουαρίου 1992. Το Περιφερειακό Δικαστήριο έλαβε μεταξύ άλλων υπόψη του τον κατάλογο της 16.10.1995 που επιβεβαίωνε ότι η Ομοσπονδία της Ρωσίας παρείχε στέγη στον προσφεύγοντα στην πόλη Κούρσκ και ότι είχε αναχωρήσει από τη Λετονία το 1994. Ο κύριος Nikolay Slivenko δεν άσκησε άλλη προσφυγή κατά της απόφασης του Περιφερειακού Δικαστηρίου της Ρίγα.

Στις 22 Αυγούστου 1996 οι μεταναστευτικές αρχές της Λετονίας κοινοποίησαν στις προσφεύγουσες την από 20.8.1996 απόφαση απέλασης.

Την ίδια ημέρα οι τοπικές αρχές αποφάσισαν την έξωση της μητέρας και κόρης Slivenko από το διαμέρισμά τους, ιδιοκτησίας του Υπουργείου Ενόπλων Δυνάμεων της Λετονίας. Και άλλοι αξιωματικοί των

ενόπλων δυνάμεων της Ομοσπονδίας της Ρωσίας και οι οικογένειές τους καθώς και άλλοι κάτοικοι της Λετονίας ζούσαν στην πολυκατοικία όπου βρισκόταν το διαμέρισμά τους. Η απόφαση έξωσης δεν εκτελέστηκε.

Το 1996, σε άγνωστη ημερομηνία, ο σύζυγος της πρώτης προσφεύγουσας Nikolay Slivenko μετακόμισε στη Ρωσία, ενώ οι προσφεύγουσες παρέμειναν στη Λετονία.

Εκπροσωπώντας και την κόρη της Karina, η σύζυγός του και πρώτη προσφεύγουσα προσέφυγε στη δικαιοσύνη της Λετονίας ισχυριζόμενη ότι ήσαν στην πραγματικότητα μόνιμοι κάτοικοι της Λετονίας και δεν μπορούσαν να απομακρυνθούν από τη χώρα.

Στις 19.2.1997 το πρωτοβάθμιο δικαστήριο της Ρίγα δέχθηκε την προσφυγή, κρίνοντας μεταξύ άλλων ότι η πρώτη προσφεύγουσα εγκαταστάθηκε στη Λετονία λόγω της πατρικής της οικογένειας και όχι λόγω του συζύγου της. Καθώς ο πατέρας της συνταξιοδοτήθηκε το 1986 δεν μπορούσε να αντιμετωπίζεται ως αξιωματικός των ενόπλων δυνάμεων και οι στενοί συγγενείς του, συμπεριλαμβανομένων των προσφευγουσών, δικαιούνταν να καταχωρηθούν ως μόνιμοι κάτοικοι της Λετονίας. Το Δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση απέλασης που είχε εκδοθεί σε βάρος της κυρίας Tatjana και της κόρης της και διέταξε την επανα-καταχώρησή τους στα σχετικά βιβλία μόνιμων κατοίκων.

Η προσφυγή που άσκησε κατά της απόφασης του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου η Υπηρεσία Ιθαγένειας και Μετανάστευσης απορρίφθηκε από το Περιφερειακό Δικαστήριο της Ρίγα στις 30.10.1997. Στις 7.1.1998 η υπόθεση εκδικάστηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο της Λετονίας μετά από αναίρεση που άσκησε η Υπηρεσία Ιθαγένειας και Μετανάστευσης. Το Ανώτατο Δικαστήριο ακύρωσε τις προσβαλλόμενες αποφάσεις και παρέπεμψε την υπόθεση στο Εφετείο για νέα κρίση. Το Ανώτατο Δικαστήριο αναφέρθηκε κυρίως στην παραχώρηση διαμερίσματος στις προσφεύγουσες στην πόλη Κουρσκ της Ομοσπονδίας της Ρωσίας και στην υπαγωγή τους στο πεδίο εφαρμογής της από 30.4.1994 διμερούς Συνθήκης Ρωσίας – Λετονίας για την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων.

Στις 6.5.1998 το Περιφερειακό Δικαστήριο της Ρίγα έκρινε ότι ορθά οι μεταναστευτικές αρχές ακύρωσαν την καταχώρηση της προσφεύγουσας στα σχετικά βιβλία των μόνιμων κατοίκων διαπιστώνοντας ότι ο σύζυγός της υπηρέτησε στις τάξεις των ενόπλων δυνάμεων της Ομοσπονδίας της Ρωσίας έως την 5^η Ιουνίου 1994 και αναφερόμενες στην παραχώρηση διαμερίσματος σε πόλη της Ρωσίας μετά τη συνταξιοδότησή του. Επομένως ορθά οι μεταναστευτικές αρχές κάλεσαν τον κύριο Slivenko και την οικογένειά του να εγκαταλείψουν τη Λετονία.

Στις 12.6.1998 η κυρία Tatjana ενημερώθηκε από τις μεταναστευτικές αρχές ότι η απόφαση απέλασης της 20.8.1996 κατέστη οριστική μετά την έκδοση της προαναφερόμενης απόφασης του Περιφερειακού Δικαστηρίου της Ρίγα.

Η αναίρεση που άσκησε η πρώτη προσφεύγουσα ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Λετονίας απορρίφθηκε με το σκεπτικό ότι ο σύζυγός της είχε αποστρατευθεί από τις ένοπλες δυνάμεις της Ομοσπονδίας της Ρωσίας στις 5.6.1994. Το Δικαστήριο έλαβε υπόψη ότι στην οικογένεια Slivenko παραχωρήθηκε διαμέρισμα σε πόλη της Ομοσπονδίας της Ρωσίας στο πλαίσιο της υποστήριξης των Η.Π.Α. για την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων από τη Λετονία. Επικαλούμενο την αποστράτευση του συζύγου της κυρίας Tatjana μετά την 28^η Ιανουαρίου 1992 το Ανώτατο Δικαστήριο απεφάνθη ότι οι προσφεύγουσες υποχρεούνταν να εγκαταλείψουν τη Λετονία ως μέλη οικογένειας συνταξιοδοτηθέντος αξιωματικού των ενόπλων δυνάμεων της Ομοσπονδίας της Ρωσίας.

Το από 14.9.1998 αίτημα της πρώτης προσφεύγουσας προς την Υπηρεσία Ιθαγένειας και Μετανάστευσης για αναβολή της εκτέλεσης της απόφασης απέλασης απορρίφθηκε στις 22.9.1998.

Στις 7.10.1998 η πρώτη προσφεύγουσα υπέβαλε στις μεταναστευτικές αρχές προσφυγή κατά της απόφασης απέλασης αιτούμενη μεταξύ άλλων άδεια διαμονής και την εκ νέου καταχώρησή της στα σχετικά βιβλία. Ισχυρίστηκε μεταξύ άλλων ότι η Λετονία ήταν για την ίδια και την κόρη της πατρίδα τους καθώς έζησαν σ' αυτή τη χώρα όλη τη ζωή τους και δεν είχαν άλλη ιθαγένεια. Επιπρόσθετα, ήταν αναγκαίο να συνεχίσει να παραμένει σ' αυτήν τη χώρα προκειμένου να βοηθήσει τους ηλικιωμένους γονείς της που είναι μόνιμοι κάτοικοι Λετονίας.

Το βράδυ της 28ης Οκτωβρίου 1998 η αστυνομία επισκέφθηκε το διαμέρισμα της προσφεύγουσας και συνέλαβε την ίδια και την κόρη της. Στις 29 Οκτωβρίου 1998 εκδόθηκε ένταλμα σύλληψης το οποίο ανέφερε ότι οι προσφεύγουσες δεν ήσαν κάτοχοι ισχυρών εγγράφων που να δικαιολογούν τη διαμονή

τους στη Λετονία, και ότι η καταχώρηση της προσφεύγουσας στα σχετικά βιβλία της Λετονίας ακυρώθηκε με την αμετάκλητη απόφαση που εξέδωσε το Ανώτατο Δικαστήριο στις 29.7.1998. Επίσης ανέφερε ότι οι προσφεύγουσες «δεν εγκατέλειψαν τη χώρα μετά την έκδοση της απόφασης και άρα για βάσιμους λόγους πιστεύεται ότι μπορεί να παραμείνουν στη Λετονία παράνομα». Οι προσφεύγουσες υπέγραψαν το ένταλμα και αμέσως μεταφέρθηκαν σε κέντρο κράτησης παράνομων μεταναστών.

Στις 29.10.1998 το Διευθυντή της Υπηρεσίας Ιθαγένειας και Μετανάστευσης ενημέρωσε με έγγραφό του τις αρμόδιες για τη μετανάστευση αστυνομικές αρχές ότι η σύλληψη της κυρίας Tatjana και της κόρης της ήταν «πρώιμη» γιατί εκκρεμούσε η από 7.10.1998 προσφυγή της πρώτης κατά της απόφασης απέλασης. Χωρίς να αναφέρεται σε διάταξη της εθνικής νομοθεσίας διάτασε την απόλυσή τους από τα κρατητήρια.

Στις 3.2.1999 οι προσφεύγουσες έλαβαν την από 29.10.1998 επιστολή του Διευθυντή της Υπηρεσίας Αλλοδαπών και Μετανάστευσης με την οποία ενημερώθηκαν ότι υποχρεούνταν να εγκαταλείψουν άμεσα τη Λετονία και ότι σε περίπτωση συμμόρφωσής τους με την απόφαση απέλασης θα είχαν τη δυνατότητα να αιτηθούν θεώρηση εισόδου που θα τους επέτρεπε να διαμένουν ενενήντα ημέρες ετησίως στη Λετονία.

Στις 16.3.1999 οι αστυνομικές αρχές διεξήγαγαν κατ' οίκον έρευνα στο διαμέρισμα των γονέων της πρώτης προσφεύγουσας παρουσία της κόρης της Karina. Με το σκεπτικό ότι η Karina δεν ήταν κάτοχος ισχυρού εγγράφου παραμονής στη Λετονία και επικαλούμενες βάσιμους λόγους για περαιτέρω παράνομη παραμονή της στη χώρα εξέδωσαν σε βάρος της ένταλμα σύλληψης. Αφού η Karina υπέγραψε τη σχετική διαταγή συνελήφθη πάραυτα.

Στις 11.7.1999 οι προσφεύγουσες αναχώρησαν για την Ομοσπονδία της Ρωσίας για να συναντήσουν τον Nikolay Slivenko. Η δεύτερη προσφεύγουσα είχε ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευσή της στη Λετονία. Σε άγνωστο χρόνο το 2001 οι προσφεύγουσες απέκτησαν την ιθαγένεια της Ομοσπονδίας της Ρωσίας ως πολίτες της πρώην ΕΣΣΔ. Σήμερα ζουν στο Κουρσκ, σε διαμέρισμα που τους παραχώρησαν οι αρχές των ενόπλων δυνάμεων της Ομοσπονδίας της Ρωσίας. Μετά την αναχώρησή τους από τη Λετονία το διαμέρισμά τους στη Ρίγα αποδόθηκε στις αρχές της Λετονίας. Στο μεταξύ οι γονείς της πρώτης προσφεύγουσας συνέχιζαν να ζουν στη Λετονία ως «πολίτες της πρώην ΕΣΣΔ».

Σύμφωνα με τις προσφεύγουσες οι γονείς της πρώτης είναι σοβαρά ασθενείς, αλλά δεν μπορούν να επιστρέψουν στη Λετονία για να τους επισκεφθούν. Η απόφαση απέλασης της 20.8.1996 τους στερεί τη δυνατότητα εισόδου στη Λετονία για πέντε χρόνια. Η ισχύς της απαγόρευσης αυτής έληξε τον Αύγουστο του 2001. Προς τα τέλη του 2001 χορηγήθηκε στις προσφεύγουσες θεώρηση εισόδου για τη Λετονία, που τους επιτρέπει να διαμένουν στη χώρα αυτή ενενήντα ημέρες ετησίως.

Η απαγόρευση εισόδου στη Λετονία δεν ισχύει για τον Nikolay Slivenko ενόψει της οικειοθελούς αναχώρησής του από τη χώρα. Από το 1996 έως το 2001 του επετράπη κατ' επανάληψη να επισκεφθεί τη χώρα.

Ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου οι προσφεύγουσες ισχυρίστηκαν ότι η απομάκρυνσή τους από τη Λετονία παραβιάζει το άρθρο 8 της Σύμβασης.

Νόμο Βάσιμο:Α) Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου η «οικογενειακή ζωή» περιλαμβάνει την «πραγματική οικογενειακή ζωή» που έχει δημιουργηθεί στο έδαφος του συμβαλλόμενου κράτους από αλλοδαπούς που διαμένουν νόμιμα σ' αυτό. **Β)** Ιδιωτική ζωή συνιστά το πλέγμα προσωπικών, κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων που αναπτύσσει κάθε άνθρωπος. **Γ)** Ανήκει κυρίως στις εθνικές αρχές και ειδικότερα στα δικαστήρια το έργο της ερμηνείας και της εφαρμογής της εθνικής νομοθεσίας. Η αρχή αυτή αφορά επίσης στην ερμηνεία και στην εφαρμογή των διεθνών συνθηκών. Έργο του Δικαστηρίου είναι να εξετάσει υπό το φως της Σύμβασης, το σκεπτικό των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων και όχι να επανεξετάσει τα ευρήματά τους όσον αφορά στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης ή στο νομικό χαρακτηρισμό τους σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. **Δ)** Συνθήκη του διεθνούς δικαίου δεν μπορεί να αποτελέσει ισχυρή βάση αποστέρησης της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου να επανεξετάσει εάν υπήρξε επέμβαση στα δικαιώματα και στις ελευθερίες που προστατεύει η Σύμβαση και εάν αυτή είναι δικαιολογημένη.

Σκεπτικό: Α) Επί της παραβίασης του άρθρου 8 παρ. 1 της ΕυΣΔΑ

Υπάρχει επέμβαση στο προστατευόμενο από το άρθρο 8 της Σύμβασης δικαίωμα των προσφευγουσών;

93. Οι προσφεύγουσες ισχυρίζονται ότι η απομάκρυνσή τους από τη Λετονία παραβίασε το προστατευόμενο από το άρθρο 8 παρ. 1 της Σύμβασης δικαίωμά τους αφού τα μέτρα που ελήφθησαν σε βάρος

τους δεν σεβάστηκαν την ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή και το άσυλο της κατοικίας τους στην Λετονία. Υποστηρίζουν ότι τα προαναφερόμενα μέτρα δεν υιοθετήθηκαν σύμφωνα με το νόμο και δεν επεδίωκαν κάποιο νόμιμο σκοπό και άρα δεν μπορούν να θεωρηθούν αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία κατά την έννοια του άρθρου 8 παρ. 2 της Σύμβασης. Το Δικαστήριο υποχρεούται κατ' αρχήν να καθορίσει εάν οι προσφεύγουσες δικαιούνται να ισχυρίζονται ότι είχαν «ιδιωτική» ή «οικογενειακή ζωή» ή «κατοικία» στη Λετονία με την έννοια του άρθρου 8 παρ. 1 της Σύμβασης και εάν η απομάκρυνσή τους από τη χώρα αυτή συνιστά επέμβαση στο δικαίωμά τους για σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής.

94. Η νομολογία του Δικαστηρίου στις υποθέσεις απέλασης και έκδοσης αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην πτυχή της «οικογενειακής ζωής» η οποία ερμηνευτικά θεωρείται ότι περιλαμβάνει την πραγματική «οικογενειακή ζωή» που έχει δημιουργηθεί στο έδαφος του συμβαλλόμενου κράτος από αλλοδαπούς που νόμιμα διαμένουν σ' αυτό. Η «οικογενειακή ζωή» με αυτήν την έννοια καλύπτει τον πυρήνα της οικογένειας. Παράλληλα όμως το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι η Σύμβαση δεν αναγνωρίζει στους αλλοδαπούς το δικαίωμα να εγκαθίστανται οικογενειακώς σε μια συγκεκριμένη χώρα.

95. Περαιτέρω, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι σύμφωνα με πάγια νομολογία του η απέλαση έχει κριθεί υπό το φως της «ιδιωτικής ζωής» καθώς και της «οικογενειακής ζωής» αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στο βαθμό της κοινωνικής ενσωμάτωσης των ενδιαφερομένων. Επιπλέον, υπογραμμίζει ότι ο άρθρο 8 εφαρμόζεται στις περιπτώσεις αποκλεισμού των εκτοπισμένων από τις εστίες τους.

96. Αναφερόμενο στα πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση υπόθεσης του Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η πρώτη προσφεύγουσα έφθασε στη Λετονία το 1959, σε ηλικία ενός μηνός. Έως το 1999, όταν δηλαδή ήταν 40 ετών, ζούσε στη χώρα αυτή όπου ολοκλήρωσε την εκπαίδευσή της, εργάστηκε και παντρεύτηκε. Η κόρη της, η δεύτερη προσφεύγουσα, γεννήθηκε στη Λετονία και έζησε στη χώρα αυτή έως την ηλικία των 18 ετών, οπότε αναγκάστηκε να αναχωρήσει μαζί με τη μητέρα της, έχοντας ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Δεν αμφισβητείται ότι οι προσφεύγουσες εγκατέλειψαν παρά τη θέλησή τους τη Λετονία λόγω της ανεπιτυχούς έκβασης της δικαστικής κρίσης της υπόθεσής τους που αφορούσε στη νομιμότητα της παραμονής τους στη Λετονία. Έτσι απελάθηκαν από τη χώρα αυτή όπου είχαν αναπτύξει, αδιάκοπα από τη γέννησή τους, ένα πλέγμα προσωπικών, κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων που αποτελούν την ιδιωτική ζωή κάθε ανθρώπου. Περαιτέρω, λόγω της απέλασής τους έχασαν το διαμέρισμα στο οποίο ζούσαν στη Ρίγα. Υπ' αυτές τις συνθήκες το Δικαστήριο δεν μπορεί παρά να κρίνει ότι η απέλασή τους από τη Λετονία συνιστά επέμβαση στην ιδιωτική τους ζωή και στην κατοικία τους κατά την έννοια του άρθρου 8 παρ. 1 της Σύμβασης.

97. Αντίθετα, παρά το γεγονός ότι οι προσφεύγουσες είχαν δημιουργήσει μια «οικογενειακή ζωή» στη Λετονία, το προσβαλλόμενο μέτρο της απέλασης από τη χώρα δεν είχαν ως στόχο τη διάσπαση της οικογένειας, ούτε επέφερε παρόμοιο αποτέλεσμα αφού οι λετονικές αρχές αποφάσισαν την απέλαση όλων των μελών της οικογένειας Slivenko κατ' εφαρμογή της Συνθήκης Λετονίας – Ρωσίας για την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων. Υπό το φως της νομολογίας του Δικαστηρίου είναι σαφές ότι σύμφωνα με τη Σύμβαση οι προσφεύγουσες δεν δικαιούνταν να επιλέξουν σε ποια από τις δύο χώρες – Ρωσία ή Λετονία – θα συνέχιζαν να έχουν ή θα εγκαθιστούσαν μια πραγματική οικογενειακή ζωή. Περαιτέρω, οι προσφεύγουσες δεν μπορούν να επικαλούνται την ύπαρξη «οικογενειακής ζωής» αναφερόμενες στους ηλικιωμένους γονείς της πρώτης εξ αυτών, αφού δεν απέδειξαν την εξάρτηση των ενηλίκων που δεν ανήκουν στον πυρήνα της οικογένειας. Παρόλα αυτά, οι συνέπειες του προσβαλλόμενου μέτρου στην οικογενειακή ζωή των προσφευγουσών – κυρίως η ύστατη αναγκαστική μετανάστευσή τους ως οικογένειας στην Ομοσπονδία της Ρωσίας – αποτελεί πτυχή σχετική για την αξιολόγηση της υπόθεσης από το Δικαστήριο υπό το φως της παραβίασης του άρθρου 8. Το Δικαστήριο θα λάβει υπόψη το δεσμό της πρώτης από τις προσφεύγουσες με τους ηλικιωμένους γονείς της και προγόνους της δεύτερης εξ αυτών, υπό το φως της «ιδιωτικής ζωής» κατά την έννοια της παραγράφου 1 του άρθρου 8 της Σύμβασης.

98. Κατά συνέπεια το Δικαστήριο θα επικεντρώσει την κρίση του στο ζήτημα της αιτιολογημένης επέμβασης στο δικαίωμα των προσφευγουσών για σεβασμό της «ιδιωτικής ζωής» τους και της «οικίας» τους.

Δικαιολογητική βάση της επέμβασης

99. Η προαναφερόμενη επέμβαση παραβιάζει το άρθρο 8 της Σύμβασης εκτός εάν πληρεί τις προϋποθέσεις της παραγράφου 2 του άρθρου 8, δηλαδή «προβλέπεται από το νόμο», επιδιώκει έναν ή περισ-

σότερους θεμιτούς σκοπούς και είναι «αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία» προκειμένου να επιτευχθούν οι επιδιωκόμενοι σκοποί.

B) Επί της παραβίασης του άρθρου 8 παρ. 2 της ΕυρΣΔΑ:

Προβλέπεται η επέμβαση από το νόμο;

100. Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου η έκφραση «προβλέπεται από το νόμο» σημαίνει ότι το προσβαλλόμενο μέτρο έχει ληφθεί κατ' εφαρμογή της εθνικής νομοθεσίας, η οποία από ποιοτικής πλευράς είναι προσβάσιμη στον ενδιαφερόμενο και προβλέψιμη ως προς τα αποτελέσματά της.

101. Στην υπό κρίση υπόθεση η κυβέρνηση της Λετονίας επικαλέστηκε δύο διαφορετικούς λόγους ως νομική βάση για την έκδοση της απόφασης απέλασης: κατ' αρχήν στηρίχθηκε τις δικαστικές αποφάσεις σε εκτέλεση των οποίων οι προσφεύγουσες υποχρεούνταν να εγκαταλείψουν τη Λετονία σύμφωνα με τις διατάξεις της Συνθήκης Λετονίας – Ρωσίας για την Αποχώρηση των Ρωσικών Στρατευμάτων και δεύτερον, ισχυρίστηκαν, ως επιπλέον λόγο δικαιολογούντα την απέλαση των προσφευγουσών ότι η πρώτη εξ αυτών, κυρία Tatjana, υπέβαλε πλαστές πληροφορίες για το επάγγελμα του συζύγου της όταν ζήτησε να καταχωρηθεί στα σχετικά βιβλία των κατοίκων της Λετονίας.

102. Το Δικαστήριο θεωρεί σκόπιμο να κρίνει πρώτα τη δεύτερη, επικουρική βάση της απέλασης που επικαλέστηκε η κυβέρνηση της Λετονίας. Σε αυτό το πλαίσιο σημειώνει ότι οι προσφεύγουσες και η Ομοσπονδία της Ρωσίας που παρενέβη στη δίκη αμφισβητούν την πλαστότητα των πληροφοριών που υποβλήθηκαν και ισχυρίζονται ότι το σχετικό έγγραφο στο οποίο στηρίχθηκε η κυβέρνηση της Λετονίας είναι προϊόν πλαστογραφίας. Επίσης, η Ομοσπονδία της Ρωσίας υπέβαλε έκθεση εμπειρογνώμονα του Ινστιτούτου Εγκληματολογίας της Μόσχας από την οποία προκύπτει ότι το υπό κρίση έγγραφο έχει πλαστογραφηθεί. Περαιτέρω, ζήτησαν από το Δικαστήριο να διατάξει ανεξάρτητη πραγματογνωμοσύνη προκειμένου να επιβεβαιωθούν τα ευρήματα του Ινστιτούτου της Μόσχας. Όμως, με την από 12.7.2002 απόφασή του το Δικαστήριο απέρριψε το αίτημα αυτό.

103. Το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι εξετάζει πάντα τις προσβαλλόμενες αποφάσεις των εθνικών αρχών και τη νομική τους βάση. Δεν μπορεί να λάβει υπόψη εναλλακτικές νομικές βάσεις που προτείνει η κυβέρνηση της Λετονίας προκειμένου να δικαιολογήσει το υπό κρίση μέτρο εάν αυτές δεν αντανακλώνται ή δεν είναι εγγενείς στις αποφάσεις των αρμόδιων εθνικών αρχών. Στην υπό κρίση υπόθεση δεν αποδείχθηκε ότι οι αποφάσεις των λετονικών αρχών, τόσο στο πλαίσιο της διαδικασίας που υπήχθη ο σύζυγος της πρώτης προσφεύγουσας πριν την έκδοση της απόφασης απέλασης όσο και στο πλαίσιο της δικαστικής κρίσης της απόφασης απέλασης, στηρίχθηκαν σε ψευδείς πληροφορίες προκειμένου να δικαιολογήσουν την απομάκρυνση των μελών της οικογένειας Slivenko από την επικράτεια της Λετονίας. Υπό τις προαναφερόμενες περιστάσεις δεν λαμβάνονται υπόψη οι προτάσεις της κυβέρνησης της Λετονίας και το αίτημα των προσφευγουσών και της Ομοσπονδίας της Ρωσίας για την εξέταση των σχετικών εγγράφων από ανεξάρτητο εμπειρογνώμονα είναι άνευ αντικειμένου.

104. Απομένει η εξέταση του πρώτου και βασικού λόγου στον οποίον στηρίχθηκε η κυβέρνηση της Λετονίας, δηλαδή του επιχειρήματος που προβάλλει ότι η απέλαση των προσφευγουσών υπαγορευόταν από τη διμερή συμφωνία για την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων. Σχετικά οι προσφεύγουσες και η Ομοσπονδία της Ρωσίας ισχυρίζονται ότι τα δικαστήρια της Λετονίας δεν ερμήνευσαν ορθά τη συνθήκη. Ορθά ερμηνευόμενη δεν προβλέπει την αξίωση της Λετονίας να αναχωρήσουν οι προσφεύγουσες και ο κύριος Slivenko από την επικράτεια της χώρας. Περαιτέρω υποστηρίζουν ότι οι ρωσικές αρχές ουδέποτε ζήτησαν την απομάκρυνση της οικογένειας των προσφευγουσών από τη Λετονία. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι και σε αυτό το σημείο οι διάδικοι διαφωνούν ως προς ορισμένα πραγματικά περιστατικά, κυρίως ως προς την ημερομηνία αποστράτευσης του συζύγου της πρώτης των προσφευγουσών και τη φύση και τη γνησιότητα των καταλόγων της 31.3.1994, 10.12.1994 και 16.10.1995.

105. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι ανήκει κυρίως στις εθνικές αρχές και ειδικότερα στα δικαστήρια το έργο της ερμηνείας και της εφαρμογής της εθνικής νομοθεσίας. Η αρχή αυτή αφορά επίσης στην ερμηνεία και στην εφαρμογή των διεθνών συνθηκών. Ανήκει στο μέρος που ενδιαφέρεται να εφαρμόσει τη συνθήκη το έργο της ερμηνείας της και άρα δεν είναι καθήκον του Δικαστηρίου να υποκαταστήσει με την απόφασή του τις εθνικές αρχές και ακόμα λιγότερο να ρυθμίσει μια διαφορά των συμβαλλομένων στη συνθήκη μερών που αφορά στην ορθή ερμηνεία της. Ούτε είναι έργο του Δικαστηρίου να επανεξετάσει τα πραγματικά περιστατικά που για τις εθνικές αρχές αποτελούν αντικείμενο νομικής αξιολόγησης. Έργο του Δικαστηρίου είναι να επανεξετάσει υπό το φως της Σύμβασης, το σκεπτικό των αποφάσεων των εθνικών

δικαστηρίων και όχι να επανεξετάσει τα ευρήματά τους όσον αφορά στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης ή στο νομικό χαρακτηρισμό τους σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο.

106. Στην υπό κρίση υπόθεση τα δικαστήρια της Λετονίας έκριναν ότι η βάση της απομάκρυνσης των προσφευγουσών από τη χώρα ήταν η Συνθήκη Ρωσίας – Λετονίας για την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων. Σε αυτό το πλαίσιο ερμήνευσαν κάποιες διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας υπό της φως της Συνθήκης, ειδικότερα συμπεραίνοντας ότι ούτε οι αξιωματικοί του Ρωσικού Στρατού ούτε τα μέλη των οικογενειών τους υποχρεούνταν να εγκαταλείψουν τη Λετονία εφόσον πληρούσαν τις προϋποθέσεις του κατοίκου της χώρας ως «πολίτες της πρώην ΕΣΣΔ». Όταν οι προσφεύγουσες υπέβαλαν αίτημα να καταχωρήσουν την κατοικία τους ως «πολίτες της πρώην ΕΣΣΔ» η Συνθήκη Ρωσίας – Λετονίας δεν είχε αρχίσει να ισχύει και άρα εφαρμόζονταν μόνον οι σχετικές διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας. Όμως, μεταγενέστερα οι διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας μπορούν νόμιμα να ερμηνευθούν και να εφαρμοστούν υπό το φως μιας συνθήκης, ενός νομικού κειμένου το οποίο ήταν προσβάσιμο τους ενδιαφερόμενους.

107. Αναφορικά με την προβλεψιμότητα της συνδυασμένης εφαρμογής των διατάξεων της Συνθήκης και της εθνικής νομοθεσίας στην υπό κρίση υπόθεση το Δικαστήριο κρίνει ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις που θέτει η Σύμβαση. Οι προσφεύγουσες μπορούσαν εύλογα να προβλέψουν, τουλάχιστον συμβουλευόμενες νομικό εμπειρογνώμονα, ότι θα υπάγονταν στις διατάξεις της Συνθήκης που ρυθμίζουν την αποχώρηση των οικογενειών των αξιωματικών του Ρωσικού Στρατού και κατά συνέπεια δεν μπορούσαν να αποκτήσουν καθεστώς μόνιμου κατοίκου στη Λετονία κατά τις διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας. Δεν μπορεί βέβαια να αναμένεται επί του θέματος αυτού απόλυτη βεβαιότητα.

108. Σε κάθε περίπτωση οι αποφάσεις των δικαστηρίων της Λετονίας δεν είναι αυθαίρετες. Ειδικότερα, ως προς την εφαρμογή της Συνθήκης στην υπό κρίση υπόθεση, το Δικαστήριο κρίνει ότι δεν είναι αυθαίρετη η ερμηνεία του άρθρου της συνθήκης που ορίζει την 28^η Ιανουαρίου 1992 ως την ημερομηνία από την οποία εξαρτάται η υποχρέωση του αξιωματικού του ρώσικου στρατού να αναχωρήσει από τη Λετονία. Την ημερομηνία αυτή η Ομοσπονδία της Ρωσίας απέκτησε δικαιοδοσία επί των ενόπλων δυνάμεων της πρώην ΕΣΣΔ που στάθμευαν στη Λετονία. Καθώς ο σύζυγος της πρώτης προσφεύγουσας αποστρατεύθηκε μετά την ημερομηνία αυτή η συνθήκη δεν μπορούσε να εφαρμοστεί στην περίπτωση του και στην οικογένειά του. Επίσης, η ημερομηνία της πραγματικής αποστράτευσης, πριν ή μετά την υπογραφή της συνθήκης μπορεί εύλογα να θεωρηθεί άσχετη με την εφαρμογή της συνθήκης. Περαιτέρω, ως προς τη νομική αξιολόγηση των διαφόρων καταλόγων που υπέβαλαν οι ρωσικές αρχές στις ομόλογές τους της Λετονίας, μπορεί εύλογα να θεωρηθεί ότι δεν εξαρτάται από την υποβολή του συγκεκριμένου ρωσικού αιτήματος η ισχύς και η νομιμότητα της απόφασης απέλασης, ενός μέτρου που ελήφθη σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία της Λετονίας κατ' εφαρμογή της Συνθήκης.

109. Κατά συνέπεια, η απομάκρυνση των προσφευγουσών από τη Λετονία αποφασίστηκε «προβλεπόμενα από το νόμο», με την έννοια του άρθρου 8 παρ. 2 της Σύμβασης.

Η επέμβαση εξυπηρετεί θεμιτό σκοπό;

110... 111. Ως προς το σκοπό του μέτρου της απέλασης το Δικαστήριο θεωρεί ότι δεν μπορεί να εξεταστεί ανεξάρτητα από το ευρύτερο πλαίσιο των συνταγματικών διατάξεων και των ρυθμίσεων του διεθνούς δικαίου που υιοθετήθηκαν μετά την ανεξαρτησία της Λετονίας το 1991. Σε αυτό το πλαίσιο δεν είναι αναγκαίο να εξεταστεί η προηγούμενη κατάσταση της Λετονίας κατά το διεθνές δίκαιο. Αρκεί να υπογραμμιστεί ότι μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ τα πρώην σοβιετικά στρατεύματα παρέμειναν στη χώρα αυτή υπό τη δικαιοδοσία της Ρωσίας, όταν τόσο η Λετονία όσο και η Ρωσία ήσαν ανεξάρτητα κράτη. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο δέχεται ότι με τη Συνθήκη Λετονίας – Ρωσίας για την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων και τα μέτρα εφαρμογής της οι αρχές της Λετονίας σκόπευαν στην προστασία της εθνικής ασφάλειας της χώρας.

112. Συμπερασματικά, μπορεί να υποστηριχθεί ότι το μέτρο της απέλασης των προσφευγουσών επιβλήθηκε προκειμένου για την προστασία της εθνικής ασφάλειας της χώρας, και άρα ο επιδιωκόμενος σκοπός είναι νόμιμος κατά την έννοια της παραγράφου 2 του άρθρου 8 της Σύμβασης.

Είναι η επέμβαση «αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία»;

113. Το μέτρο που θίγει τα δικαιώματα που εγγυάται η παράγραφος 1 του άρθρου 8 της Σύμβασης θεωρείται «αναγκαίο σε μια δημοκρατική κοινωνία» εάν έχει υιοθετηθεί προκειμένου να αντιμετωπιστεί μια επιτακτική κοινωνική ανάγκη και εφόσον είναι ανάλογο του επιδιωκόμενου σκοπού. Εν προκειμένω, οι εθνικές αρχές έχουν αναμφισβήτητα κάποιο περιθώριο άσκησης διακριτικής ευχέρειας. Έργο του Δικαστη-

ρίου είναι να εξετάσει εάν το προσβαλλόμενο μέτρο εξισορροπεί αφενός τα προστατευόμενα από τη Σύμβαση δικαιώματα και αφετέρου τα συμφέροντα της κοινωνίας του συμβαλλόμενου κράτους.

114. Στην υπό κρίση υπόθεση οι προσφεύγουσες που ζούσαν στη Λετονία σχεδόν όλη τη ζωή τους, αλλά που κατέστησαν ανιθαγενείς το 1991 όταν η χώρα αυτή ανακήρυξε την ανεξαρτησία της, υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα σε εκτέλεση απόφασης απέλασης που εκδόθηκε σε βάρος τους, επειδή ήσαν μέλη της οικογένειας αποστρατευθέντος αξιωματικού του Ρωσικού στρατού, κατ' εφαρμογή της Συνθήκης Ρωσίας – Λετονίας για την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων. Το μέτρο της απέλασης είχε ως συνέπεια την αδυναμία καταχώρησης της κατοικίας τους στη Λετονία ως «πολιτών της πρώην ΕΣΣΔ».

115. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η Σύμβαση δεν εγγυάται στους αλλοδαπούς το δικαίωμα να εισέρχονται ή να παραμένουν στο έδαφος των συμβαλλομένων κρατών. Τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να προστατεύουν τη δημόσια τάξη, ειδικότερα ασκώντας την αναγνωρισμένη από το διεθνές δίκαιο και περιοριζόμενη από τις συμβατικές τους υποχρεώσεις εξουσία ελέγχου της εισόδου και της παραμονής των αλλοδαπών στο έδαφός τους.

116. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου η αποχώρηση των ενόπλων δυνάμεων ενός ανεξάρτητου κράτους από την επικράτεια άλλου ανεξάρτητου κράτους, μετά τη διάλυση του κράτους στο οποίο ανήκαν προηγουμένως και οι δύο κρατικές οντότητες, αποτελεί υπό το φως της Σύμβασης, νόμιμο σκοπό για την αντιμετώπιση διαφόρων πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων που ανακύπτουν λόγω της διάλυσης. Το γεγονός ότι στην υπό κρίση υπόθεση η Συνθήκη Ρωσίας – Λετονίας πρόβλεπε για την αποχώρηση όλων των αξιωματικών του Ρωσικού Στρατού που μετά την 28.1.1992 τελούσαν υπό τη δικαιοδοσία της Ρωσίας, συμπεριλαμβανομένων όσων αποστρατεύθηκαν από τις ένοπλες δυνάμεις πριν την έναρξη ισχύος της συνθήκης (που ως προς αυτό το σημείο έχει αναδρομική ισχύ) και για την υποχρέωση των οικογενειών τους να αναχωρήσουν από τη χώρα, δεν αντίκειται στη Σύμβαση και ειδικότερα στο άρθρο 8. Βέβαια, μπορεί να υποστηριχθεί ότι αυτή η ρύθμιση σεβάστηκε την οικογενειακή ζωή των ενδιαφερομένων με την έννοια ότι δεν έθιξε την ενότητα της οικογένειας και ανάγκασε τη Ρωσία να δεχθεί τις οικογένειες των στρατιωτικών του ρωσικού στρατού που στάθμευε στη Λετονία ανεξάρτητα από την καταγωγή ή την ιθαγένεια των μελών τους.

117. Στο μέτρο που η αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων έπληξε την ιδιωτική ζωή και την κατοικία των ενδιαφερομένων, η επέμβαση αυτή – δεδομένων των συνθηκών εργασίας των αξιωματικών των ενόπλων δυνάμεων – φαίνεται ανάλογη του επιδιωκόμενου σκοπού. Η διαπίστωση αυτή ισχύει για την περίπτωση των εν ενεργεία αξιωματικών και των μελών των οικογενειών τους. Η αποχώρησή τους μπορεί να αντιμετωπιστεί ως μια μορφή μετάθεσης σε άλλο τόπο εργασίας, που μπορεί να διαταχθεί κατ' επανάληψη στη διάρκεια της επαγγελματικής τους ζωής. Εξάλλου, είναι προφανές ότι η συνεχής παρουσία εν ενεργεία αξιωματικών ενός ξένου στρατού και των οικογενειών τους μπορεί να θεωρηθεί ασυμβίβαστη με την εθνική κυριαρχία ενός ανεξάρτητου κράτους και απειλή για την εθνική ασφάλεια. Το δημόσιο συμφέρον για την αποχώρηση των εν ενεργεία αξιωματικών και των οικογενειών τους υπερτερεί του προσωπικού συμφέροντος για παραμονή. Όμως, δεν αποκλείεται να θεωρηθεί αδικαιολόγητη η απέλαση ακόμη και σ' αυτές τις περιπτώσεις, λαμβανομένων υπόψη των ειδικότερων περιστάσεων.

118. Το μέτρο της απέλασης δεν στηρίζεται στην ίδια αιτιολογική βάση όταν πρόκειται για τους αποστρατευθέντες και συνταξιοδοτηθέντες αξιωματικούς των ενόπλων δυνάμεων και τα μέλη των οικογενειών τους. Μετά την αποστράτευσή τους δεν υποχρεούνται να συμμορφώνονται σε διαταγές μετάθεσης. Ενώ η υπαγωγή τους στο πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης δεν φαίνεται να δημιουργεί πρόβλημα, κατά την άποψη του Δικαστηρίου το συμφέρον της εθνικής ασφάλειας δεν είναι βαρυσήμαντο. Εν προκειμένω, περισσότερη σημασία αποδίδεται στο θεμιτό προσωπικό συμφέρον.

119. Στην υπό κρίση υπόθεση, ο σύζυγος της πρώτης προσφεύγουσας συνταξιοδοτήθηκε από τις ένοπλες δυνάμεις μετά την 28η Ιανουαρίου 1992 (η καταληκτική ημερομηνία που ορίζει η Συνθήκη Λετονίας – Ρωσίας) και άρα αντιμετωπίστηκε από τις λετονικές αρχές ως υποκείμενος στις διατάξεις για την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων. Ανεξάρτητα από την πραγματική ημερομηνία της συνταξιοδότησης, την οποία αμφισβητούν οι διάδικοι, γεγονός παραμένει ότι από τα μέσα του 1994 και εντεύθεν ενόσω κρίνεται η νομιμότητα της παραμονής των προσφευγουσών στη Λετονία ο σύζυγος της πρώτης εξ αυτών ήταν συνταξιούχος. Το γεγονός αυτό δεν διαφοροποιεί τον καθορισμό του καθεστώτος της προσφεύγουσας στη Λετονία.

120. Το Δικαστήριο λαμβάνει επίσης υπόψη τις πληροφορίες που παρέχει η κυβέρνηση της Λετονίας

για τη μεταχείριση των ευάλωτων περιπτώσεων. Σύμφωνα μ' αυτές περίπου 900 άτομα (πολίτες της Λετονίας ή στενοί συγγενείς τους) νομιμοποίησαν την παραμονή τους στη χώρα, παρότι ήσαν συγγενείς των αξιωματικών του ρωσικού στρατού που υποχρεούνταν να αναχωρήσουν από τη χώρα. Από την αντιμετώπιση αυτής της ομάδας προκύπτει ότι κατά τις λετονικές αρχές οι διατάξεις της Συνθήκης για την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων μπορούσαν να εφαρμοστούν με εξαιρέσεις. Θεώρησαν ότι στο πλαίσιο της άσκησης της διακριτικής ευχέρειας μπορούσαν να διασφαλίσουν το δικαίωμα κάποιων εκ των υπαγομένων στη Συνθήκη για σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής και της κατοικίας τους κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 8 της Σύμβασης. Αναφορικά με τους πολίτες της Λετονίας υπογραμμίζεται ότι η απέλασή τους αντιβαίνει στο άρθρο 3 του Τέταρτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης. Σε κάθε περίπτωση, το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι η Συνθήκη δεν μπορεί να αποτελέσει ισχυρή βάση αποστέρησης της δικαιοδοσίας του να επανεξετάσει εάν υπήρξε επέμβαση στα δικαιώματα και στις ελευθερίες των προσφευγουσών που προστατεύει η Σύμβαση και εάν αυτή είναι δικαιολογημένη.

121. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι η παρέκκλιση από την υποχρέωση αναχώρησης δεν περιορίζεται σε όσους είναι πολίτες της Λετονίας, αλλά αφορά και άλλους κατοίκους, των οποίων οι περιπτώσεις αποφασιζονται σε εξατομικευμένη βάση. Όμως, φαίνεται ότι σε αυτό το πλαίσιο οι αρχές δεν εξέτασαν εάν κάθε ενδιαφερόμενος αποτελούσε κίνδυνο για τη δημόσια τάξη ή την εθνική ασφάλεια. Ούτε ισχυρίστηκαν για τις προσφεύγουσες ότι αποτελούσαν κίνδυνο για τη δημόσια τάξη ή την εθνική ασφάλεια. Αντίθετα, φαίνεται ότι το δημόσιο συμφέρον ερμηνεύεται με αόριστες έννοιες υπογραμμίζοντας τις νομικές διακρίσεις της εθνικής νομοθεσίας.

122. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι δεν μπορούν να θεωρηθούν αντίθετα στο άρθρο 8 της Σύμβασης σχήματα όπως το υπό κρίση που προβλέπουν την αποχώρηση των αλλοδαπών στρατευμάτων και των οικογενειών τους και στηρίζονται στη γενική διαπίστωση ότι η αποχώρησή τους είναι αναγκαία για λόγους εθνικής ασφάλειας. Όμως, κατά την άποψη του Δικαστηρίου η εφαρμογή τους δεν είναι σύμφωνη με τις προϋποθέσεις αυτού του άρθρου όταν δεν προβλέπει τη δυνατότητα της εξατομικευμένης εξέτασης όσων δεν εξαιρούνται από τις ρυθμίσεις τους δυνάμει της εθνικής νομοθεσίας. Προκειμένου να εξισορροπηθούν τα αντιμαχόμενα συμφέροντα, αφενός του ατόμου και αφετέρου της κοινωνίας, δεν πρέπει να εκτελείται η απέλαση στις περιπτώσεις που το μέτρο αυτό είναι δυσανάλογο με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Στην υπό κρίση υπόθεση το ζήτημα είναι εάν η ειδική κατάσταση των προσφευγουσών υπερτερεί του κινδύνου της εθνικής ασφάλειας που στηρίζεται στους οικογενειακούς δεσμούς με πρώην αξιωματικούς αλλοδαπών ενόπλων δυνάμεων.

123. Η κυβέρνηση της Λετονίας ισχυρίζεται ότι οι προσφεύγουσες δεν έχουν ενσωματωθεί στην κοινωνία της χώρας. Σχετικά το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι έχουν ζήσει σχεδόν όλη τη ζωή τους στη χώρα αυτή. Είναι αλήθεια ότι δεν είναι πολίτες της Λετονίας και ότι έφθασαν και έζησαν στη χώρα αυτή – που ήταν μέλος της πρώην ΕΣΣΔ – λόγω του επαγγέλματος των μελών της οικογένειάς τους (ο πατέρας και ο σύζυγος της πρώτης προσφεύγουσας) στις σοβιετικές ένοπλες δυνάμεις. Όμως, ανέπτυξαν προσωπικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς δεσμούς στη χώρα αυτή που δεν στηρίχτηκαν στο καθεστώς τους ως συγγενών των σοβιετικών (και αργότερα ρωσικών) ενόπλων δυνάμεων. Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι δεν ζούσαν σε στρατιωτικούς οικισμούς ή σε άλλη καθορισμένη περιοχή, αλλά σε πολυκατοικία όπου διέμεναν και άλλοι πολίτες. Ούτε σπούδαζαν ούτε εργάστηκαν για τις ένοπλες δυνάμεις. Μετά το 1991, όταν η Λετονία ανακηρύχτηκε ανεξάρτητο κράτος, η κυρία Slivenko εργάστηκε σε λετονικές εταιρείες.

124. Αναφορικά με το επιχείρημα της κυβέρνησης της Λετονίας για το επίπεδο της ικανότητας των προσφευγουσών να ομιλούν τη λετονική γλώσσα το Δικαστήριο παρατηρεί ότι δεν αποδείχθηκε ανεπαρκής για τη καθημερινότητα της διαβίωσης στη χώρα. Ειδικότερα, δεν αποδείχθηκε ότι οι προσφεύγουσες έχουν δυσκολίες με τη χρήση της λετονικής γλώσσας σε σχέση με άλλους ρωσόφωνους που ζουν στη Λετονία, συμπεριλαμβανομένων όσων αναγνωρίστηκαν κάτοικοι της χώρας ως «πολίτες της πρώην ΕΣΣΔ» προκειμένου να παραμείνουν στη χώρα σε μόνιμη βάση.

125. Αν και το 1999 οι προσφεύγουσες μετακόμισαν στη Ρωσία για να συναντηθούν με το σύζυγο της πρώτης και πατέρα της δεύτερης και απέκτησαν τη ρωσική ιθαγένεια, δεν ανέπτυξαν προφανώς στη νέα χώρα εγκατάσταση προσωπικές, κοινωνικές ή οικονομικές σχέσεις όμοιες με αυτές που είχαν στη Λετονία. Συμπερασματικά, το Δικαστήριο κρίνει ότι το 1999 οι προσφεύγουσες ήσαν επαρκώς ενσωματωμένες στην κοινωνία της Λετονίας.

126. Τέλος, το Δικαστήριο σημειώνει τους ισχυρισμούς της κυβέρνησης της Λετονίας ότι ο λόγος της διαφορετικής μεταχείρισης της περίπτωσης των προσφεγγουσών οφείλεται στο γεγονός ότι η πρώτη προσφύγουσα έφθασε στη χώρα το 1959 ως μέλος οικογένειας αξιωματικού του σοβιετικού στρατού – του πατέρα της και παππού της δεύτερης προσφύγουσας. Κατά συνέπεια, το καθοριστικό στοιχείο δεν ήταν η οικογενειακή κατάστασή τους – δηλαδή το γεγονός ότι είναι η σύζυγος και η κόρη του Nikolay Slivenko, συνταξιούχου αξιωματικού του ρωσικού στρατού που αναχώρησε οικειοθελώς από τη Λετονία δύο χρόνια πριν την εκτέλεση της απόφασης απέλασης σε βάρος των προσφεγγουσών – αλλά η οικογενειακή τους ιστορία, δηλαδή ότι είναι αντίστοιχα η κόρη και η εγγονή ενός αξιωματικού του πρώην σοβιετικού στρατού.

127. Όμως, ο πατέρας της πρώτης προσφύγουσας και παππούς της δεύτερης έχει από μακρό – από το 1986 – συνταξιοδοτηθεί από το σοβιετικό στρατό. Καθώς δεν υπαγόταν στο πεδίο εφαρμογής της συνθήκης Λετονίας – Ρωσία για την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων τόσο ο ίδιος όσο και η σύζυγός τους δεν αντιμετώπισαν τυπικά εμπόδια για την απόκτηση του καθεστώτος του κατοίκου της Λετονίας ως «πολίτη της πρώην ΕΣΣΔ». Πράγματι, συνεχίζουν να κατοικούν στη χώρα μετά την απέλαση των προσφεγγουσών. Το Δικαστήριο δεν μπορεί να δεχθεί ότι οι προσφύγουσες μπορεί να θεωρηθούν ως κίνδυνος για την εθνική ασφάλεια της Λετονίας επειδή ανήκουν στην οικογένεια του πατέρα της πρώτης προσφύγουσας, ενός συνταξιούχου αξιωματικού του πρώην σοβιετικού στρατού που δεν θεωρείται ότι αποτελεί κίνδυνο.

128. Λαμβάνοντας υπόψη τις προαναφερόμενες περιστάσεις το Δικαστήριο αποφαινεται ότι στην υπό κρίση υπόθεση οι αρχές της Λετονίας υπερέβησαν το περιθώριο διακριτικής ευχέρειας που απολαμβάνουν τα συμβαλλόμενα κράτη και παρέλειψαν να εξισορροπήσουν δίκαια τα αντιμαχόμενα συμφέροντα, αφενός την προστασία της εθνικής ασφάλειας και αφετέρου το δικαίωμα των προσφεγγουσών για δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής και της κατοικίας τους. Κατά συνέπεια, η απέλασή τους από τη Λετονία δεν μπορεί να θεωρηθεί «αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία».

Το Δικαστήριο έκρινε με έντεκα ψήφους υπέρ έναντι έξη κατά ότι η Λετονία παραβίασε το άρθρο 8 της Σύμβασης.

Εν μέρει σύμφωνη άποψη του Δικαστή Kovler

Αν και συμφωνώ με την άποψη της πλειοψηφίας για την παραβίαση του άρθρου 8 της Σύμβασης επιθυμώ να διευκρινίσω τη θέση μου για την υπό κρίση επέμβαση στο δικαίωμα των προσφεγγουσών για σεβασμό της «οικογενειακής τους ζωής», που το Δικαστήριο απέρριψε στο σκεπτικό του.

Κατά την ταπεινή άποψή μου το Δικαστήριο περιόρισε την έννοια της «οικογενειακής ζωής» θεωρώντας ότι καλύπτει μόνον τους δεσμούς της πυρηνικής οικογένειας. Με άλλα λόγια το Δικαστήριο επέλεξε την παραδοσιακή έννοια της οικογένειας που στηρίζεται στη συζυγική σχέση – δηλαδή σε μια συζυγική οικογένεια που αποτελείται από τον πατέρα, τη μητέρα και τα ανήλικα παιδιά, ενώ τα ενήλικα και οι πρόγονοι εξαιρούνται από τον οικογενειακό κύκλο. Η θέση αυτή μπορεί να είναι ορθή στο πλαίσιο του αυστηρού νομικού ορισμού της έννοιας που χρησιμοποιούν οι ευρωπαϊκές χώρες στη νομοθεσία του ιδιωτικού δικαίου, αλλά ο τρόπος με τον οποίο το Δικαστήριο έχει ερμηνεύσει με τη νομολογία του το άρθρο 8 παρ. 1 ανοίγει άλλους ορίζοντες αποδίδοντας έμφαση στους ευρύτερους οικογενειακούς δεσμούς.

Στο κείμενο της απόφασης Marckx ... το Δικαστήριο παρατηρεί ότι κατά την έννοια του άρθρου 8 η «οικογενειακή ζωή» περιλαμβάνει τουλάχιστον τη σχέση μεταξύ στενών συγγενών, για παράδειγμα τη σχέση προγόνων και εγγονιών, αφού αυτές οι σχέσεις μπορεί να αποτελούν σημαντικό μέρος της οικογενειακής ζωής και κατέληξε ότι ο «σεβασμός της οικογενειακής ζωής εμπεριέχει την υποχρέωση του κράτους να ενεργεί με τρόπο που επιτρέπει τη φυσιολογική ανάπτυξη αυτών των σχέσεων. Δηλαδή, με άλλα λόγια, το Δικαστήριο μπορούσε τουλάχιστον να διακρίνει προσεκτικότερα μεταξύ της «οικογένειας» με τη στενή νομική έννοια του όρου και της ευρύτερης έννοιας της «οικογενειακής ζωής», όπως αναφέρεται στην απόφαση επί της υπόθεσης Marckx.

Κατά συνέπεια, η κρίση της παρούσας απόφασης ότι η «ύπαρξη της οικογενειακής ζωής δεν μπορεί να στηριχθεί στη σχέση της πρώτης εκ των προσφεγγουσών με τους ηλικιωμένους γονείς της, αφού οι ενήλικες δεν ανήκουν στον πυρήνα της οικογένειας» αποκλίνει από τη προαναφερόμενη νομολογία και δεν λαμβάνει υπόψη τις κοινωνιολογικές και ανθρώπινες πτυχές των σύγχρονων ευρωπαϊκών οικογενειών (σκοπίμα δεν αναφέρομαι στις μουσουλμανικές και αφρικανικές οικογένειες αφού το σκεπτικό μου στηρί-

ζεται αποκλειστικά στη γεωγραφική περιοχή όπου έχει δικαιοδοσία το Δικαστήριο). Για παράδειγμα στο Λεξικό της Γαλλικής Γλώσσας Littré, ως «οικογένεια» ορίζεται το «σύνολο των όμαιμων ατόμων που ζουν μαζί». Αν και ο ορισμός αυτός δεν είναι κατ' ανάγκη νομικός, αντανακλά την αντίληψη όσων υπάγονται στη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου μας.

Η συσταλτική έννοια της συζυγικής οικογένειας (γνωστή ως «πυρηνική οικογένεια» στη νομική ανθρωπολογία) καθίσταται άνευ αντικειμένου υπό το φως των διαφόρων προφανών αλλαγών που αντανακλώνται στην οικογενειακή νομοθεσία που πρόσφατα άρχισε να ισχύει σε αρκετά ευρωπαϊκά κράτη. Ταυτόχρονα, η παράδοση της «εκτεταμένης οικογένειας», ισχυρή τόσο στην ανατολική όσο και στη δυτική Ευρώπη αποτυπώνεται στα Συντάγματα των κρατών. Για παράδειγμα, το Σύνταγμα της Ομοσπονδίας της Ρωσίας – το κράτος του οποίου την ιθαγένεια έχουν σήμερα οι προσφεύγουσες – ορίζει: «Τα παιδιά ηλικίας άνω των δέκα οκτώ ετών που είναι ικανά προς εργασία φροντίζουν τους γονείς τους που αδυνατούν να εργαστούν». Υπάρχουν παρόμοιες διατάξεις στα Συντάγματα της Ουκρανίας, της Μολδαβίας και άλλων χωρών. Αυτό σημαίνει ότι σε αυτές τις χώρες η παράδοση της παροχής βοήθειας στους ηλικιωμένους γονείς αποτελεί ηθική επιταγή που καταγράφεται στο Σύνταγμα. Αυτές είναι ουσιαστικά οι εκτιμήσεις που οδήγησαν τις προσφεύγουσες στα ύστατα ανεπιτυχή αιτήματά τους προς τις αρχές της Λετονίας να μην τις χωρίσουν από τους ηλικιωμένους ασθενείς προγόνους τους. Η «οικογενειακή ζωή» ήταν ασύλληπτη γι' αυτές εάν δεν είχαν τη δυνατότητα να φροντίσουν αυτούς τους συγγενείς τους. Τι μπορεί να είναι πιο φυσιολογικό ή πιο ανθρώπινο;

Ενόψει των ανωτέρω, κατά τη γνώμη μου, η απομάκρυνση των προσφευγουσών από τη Λετονία συνιστά αδικαιολόγητη επέμβαση όχι μόνο στο δικαίωμά τους για σεβασμό της ιδιωτικής ζωής τους και της κατοικίας τους αλλά πάνω από όλα στο δικαίωμά τους για σεβασμό της οικογενειακής τους ζωής.

.....

Κοινή άποψη μειοψηφίας των Δικαστών Wildhaber, Ress, Bratza, Cabral Barreto, Greve και Maruste

1. Δεν συμφωνούμε με την άποψη της πλειοψηφίας του Δικαστηρίου ότι δηλαδή η απέλαση των προσφευγουσών από τη Λετονία παραβιάζει το άρθρο 8 της Σύμβασης.

2. Πιστεύουμε, όπως και η πλειοψηφία, ότι η Συνθήκη Λετονίας – Ρωσίας της 30.4.1994 για την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων εξυπηρετούσε νόμιμο σκοπό κατά την έννοια του άρθρου 8 της Σύμβασης. Ούτε αντιβαίνουν στη Σύμβαση η ρύθμιση σύμφωνα με την οποία υποχρεούνταν να αποχωρήσουν από τη Λετονία όλοι οι αξιωματικοί του στρατού, που μετά την 28.1.1992 υπήχθησαν στη δικαιοδοσία της Ρωσίας καθώς και η υποχρέωση των οικογενειών τους να εγκαταλείψουν τη χώρα αυτήν. Ενστερνιζόμαστε επίσης την άποψη ότι στο μέτρο που η αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων έπληξε την ιδιωτική ζωή και την κατοικία των ενδιαφερομένων, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί δυσανάλογη, δεδομένων των συνθηκών που υπηρετούν οι αξιωματικοί του στρατού. Η συνεχής παρουσία των αξιωματικών αλλοδαπού στρατού με τις οικογένειές τους, μπορεί, όπως τονίζεται στην απόφαση, να θεωρηθεί ασυμβίβαστη με την εθνική κυριαρχία ενός ανεξάρτητου κράτους και απειλή για την εθνική ασφάλεια και το δημόσιο συμφέρον που υπαγορεύει την αποχώρησή τους υπερτερεί των δικαιωμάτων των ατόμων να παραμείνουν στη χώρα. Για τους προαναφερόμενους λόγους πιστεύουμε ότι η Λετονία δεν παραβίασε το άρθρο 8 της Σύμβασης.

3. Η άποψή μας διαφέρει θεμελιωδώς από αυτήν της πλειοψηφίας στο συμπέρασμα ότι δηλαδή οι ειδικές περιστάσεις που επικαλούνται οι προσφεύγουσες καθιστούν το μέτρο της απέλασης δυσανάλογο και αδικαιολόγητο κατά την έννοια του άρθρου 8 της Σύμβασης.

4. Υπογραμμίζουμε εκ των προτέρων το ειδικό ιστορικό πλαίσιο και το σκοπό της υπογραφής της συνθήκης, κυρίως την εξαφάνιση των συνεπειών της σοβιετικής διακυβέρνησης στη Λετονία. Στο προοίμιο της συνθήκης τα συμβαλλόμενα μέρη – η Λετονία και η Ρωσία – δέχονται ότι η αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων έχει ως σκοπό «να εξαλείψει τις αρνητικές συνέπειες της κοινής τους ιστορίας». Η νομιμότητα του σκοπού της συνθήκης είναι κατά την άποψή μας εξέχουσας σημασίας για την αξιολόγηση της επέμβασης στα δικαιώματα των μελών των ενόπλων δυνάμεων και των οικογενειών τους που υποχρεούνται να αναχωρήσουν από τη χώρα.

Είναι επίσης σημαντικό να τονιστεί ότι η συνθήκη δεν επιβάλλει στις αρχές της Λετονίας την υποχρέωση να δικαιολογήσουν κάθε μέτρο που υιοθετούν αναφορικά με τον πραγματικό κίνδυνο που δημιουργεί για την εθνική ασφάλεια ο ενδιαφερόμενος αλλοδαπός, ειδικά όσον αφορά στα μέλη των οικογε-

νειών. Γενικά σχήματα, όπως το παρόν, για την αποχώρηση των αλλοδαπών στρατευμάτων και των οικογενειών τους δεν προβλέπουν εύκολα διαδικασίες ατομικής εξειδικευμένης αιτιολογίας για τις ειδικότερες περιστάσεις κάθε υπόθεσης. Κατά την άποψή μας οι ρυθμίσεις που υιοθετούνται για τον καθορισμό των ευρέων κατηγοριών των στρατευμάτων και των μελών των οικογενειών τους, που καλούνται να αποχωρήσουν χωρίς εξατομικευμένη εξέταση των υποθέσεών τους, ικανοποιούν την προϋπόθεση της δίκαιης εξισορρόπησης των αντιμαχόμενων συμφερόντων, αφενός του ατόμου και αφετέρου της κοινωνίας.

5. Κρίνοντας ότι παρόμοια εξισορρόπηση δεν αντανακλάται στην υπό κρίση υπόθεση, η πλειοψηφία του Δικαστηρίου αποδίδει σημασία σε κάποια χαρακτηριστικά στοιχεία της υπόθεσης. Ειδικότερα στηρίζεται:

α) στο γεγονός ότι οι προσφεύγουσες είναι μέλη οικογένειας συνταξιούχου στρατιωτικού και ότι το συμφέρον της εθνικής ασφάλειας βαρύνει λιγότερο από την περίπτωση που θα ήταν εν ενεργεία στρατιωτικός,

β) στις πληροφορίες σύμφωνα με τις οποίες 900 άτομα πέτυχαν να νομιμοποιήσουν την παραμονή τους στη Λετονία, παρότι ως συγγενείς ρώσων στρατιωτικών υποχρεούνταν να αναχωρήσουν, καταδεικνύοντας τη θέση των αρχών της Λετονίας, ότι δηλαδή οι διατάξεις της συνθήκης μπορούσαν να εφαρμοστούν με εξαιρέσεις,

γ) στη διαπίστωση ότι στην υπό κρίση υπόθεση δεν προβλήθηκε το επιχείρημα ότι οι προσφεύγουσες αντιπροσώπευαν συγκεκριμένο κίνδυνο για τη εθνική ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη, ενώ το δημόσιο συμφέρον ερμηνεύεται με αόριστους όρους υπογραμμίζοντας τις διακρίσεις της εσωτερικής νομοθεσίας,

δ) στη διαπίστωση κατά το χρόνο της απέλασής τους από τη Λετονία οι προσφεύγουσες ήσαν επαρκώς ενσωματωμένες στην κοινωνία της χώρας, έχοντας αναπτύξει στους κόλπους της προσωπικές, κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις ανεξάρτητες από το καθεστώς τους ως συγγενών σοβιετικού (και αργότερα ρωσικού) στρατιωτικού,

ε) στο αποφασιστικό στοιχείο για τη διαφορετική μεταχείριση των προσφευγουσών που δεν ήταν η σύγχρονη οικογενειακή τους κατάσταση αλλά το γεγονός ότι ήσαν η κόρη και η εγγονή πρώην σοβιετικού αξιωματικού που συνταξιοδοτήθηκε το 1986 και παρέμεινε στη χώρα ακόμα και μετά την απέλασή τους. Οι προσφεύγουσες δεν μπορούν να θεωρηθούν ως κίνδυνος για την εθνική ασφάλεια αφού ανήκουν σε οικογένεια κάποιου που δεν θεωρείται κίνδυνος για την εθνική ασφάλεια.

6. Λυπούμαστε που κατά την κρίση μας τα προαναφερόμενα στοιχεία μεμονωμένα ή συνδυαστικά δεν δικαιολογούν το συμπέρασμα ότι δηλαδή διατάσσοντας την απέλαση οι αρχές της Λετονίας παρέλειψαν να εξισορροπήσουν τα αντιμαχόμενα συμφέροντα.

7. Για το πρώτο από τα προαναφερόμενα στοιχεία η πλειοψηφία έκρινε ότι η αναδρομική ισχύς της συνθήκης, ώστε να περιλάβει όσους αποστρατεύθηκαν από τις ένοπλες δυνάμεις πριν την έναρξη ισχύος δεν είναι ασυμβίβαστη με τις προϋποθέσεις εφαρμογής της Σύμβασης, ακόμα και εάν οι ενδιαφερόμενοι δεν ήσαν εν ενεργεία στρατιωτικοί κατά το χρόνο της απομάκρυνσής τους οπότε μπορεί να υποστηριχθεί ότι αποτελούσαν ήσσονος σημασίας απειλή για την εθνική ασφάλεια. Η υπαγωγή των στενών συγγενών των μελών των ενόπλων δυνάμεων στο πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης ανεξάρτητα από την ενεργό υπηρεσία τους στις ρωσικές ένοπλες δυνάμεις δεν αντιβαίνει κατά τη γνώμη μας στη Σύμβαση αν και στην πλειοψηφία τους τα μέλη των οικογενειών τους δεν αποτελούν κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια. Δεδομένου του σκοπού που επιδιώκει η συνθήκη – κυρίως τον επαναπατρισμό του συνόλου του αλλοδαπού στρατού, συμπεριλαμβανομένων του στρατιωτικού προσωπικού και των εξαρτώμενων μελών – το άρθρο 8 δεν μπορεί κατά την άποψή μας να ερμηνευθεί με την έννοια ότι απαιτεί την εφαρμογή της συνθήκης με τρόπο ώστε οι στενοί συγγενείς που διέμεναν στη Λετονία επί μακρό έχοντας εγκαταστήσει την κατοικία τους και δημιουργήσει ιδιωτική ζωή να απελαύνονται μόνον εάν αποδεικνύεται ότι απειλούν την εθνική ασφάλεια της χώρας. Αυτή η ερμηνεία υποθάλλει κατά τη γνώμη μας την αποτελεσματική εφαρμογή της συνθήκης αφού, από τη φύση της η προϋπόθεση του πραγματικού κινδύνου για την εδαφική ασφάλεια δύσκολα μπορεί να πληρωθεί όσον αφορά στα μέλη της οικογένειας. Εφόσον αναγνωρίζεται η νομιμότητα της υπαγωγής των μελών της οικογένειας στο πρόγραμμα της αποχώρησης δύσκολα μπορούμε να αποδεχθούμε ότι πρέπει να αποδοθεί μεγαλύτερη σημασία στα προσωπικά συμφέροντα των μελών της οικογένειας των πρόσφατα συνταξιοδοτηθέντων αξιωματικών συγκρινόμενα με αυτά των εν ενεργεία.

8. Η πλειοψηφία του Δικαστηρίου στηρίχτηκε στο γεγονός ότι μετά την αποστράτευσή τους από τις ένοπλες δυνάμεις οι στρατιωτικοί δεν υποχρεούνται να συμμορφωθούν με οιαδήποτε διαταγή μετάθεσης.

Και ενώ η διαπίστωση αυτή είναι αληθής η υπό κρίση υπόθεση δεν αφορά συνταξιούχους στρατιωτικούς και τις οικογένειές τους που υπάγονται στις γενικότερες προϋποθέσεις υπηρεσίας στις ένοπλες δυνάμεις αλλά στην εφαρμογή των όρων μιας διεθνούς συνθήκης, σχεδιασμένης για να διασφαλίσει την αποχώρηση μιας επιβεβλημένης και μακρόχρονης στρατιωτικής παρουσίας από αλλοδαπό έδαφος. Σχετικά σημειώνουμε ότι οι ρυθμίσεις της συνθήκης λαμβάνουν υπόψη την οικογενειακή ζωή των ενδιαφερομένων, αφού αντιμετωπίζουν την οικογένεια ως ενότητα και η Ομοσπονδία της Ρωσίας υποχρεώνεται να δεχθεί στο έδαφός της όλη την οικογένεια των ενδιαφερομένων στρατιωτικών ανεξάρτητα από την καταγωγή ή την εθνικότητα των μελών της.

9. Το γεγονός ότι οι αρχές της Λετονίας επέτρεψαν την παραμονή 900 ατόμων κατά παρέκκλιση των διατάξεων της συνθήκης δεν ενισχύει τους ισχυρισμούς των προσφευγουσών. Οι δικαιούχοι της παρέκκλισης αυτής ήσαν είτε Λετονοί πολίτες είτε στενοί συγγενείς τους και οι σχετικές αποφάσεις δεν στηρίχτηκαν στην εκτίμηση της επικινδυνότητας της παρουσίας τους για την εθνική ασφάλεια της Λετονίας. Περαιτέρω, αναφορικά με τους Λετονούς, η παρέκκλιση από τις διατάξεις της συνθήκης ήταν αναγκαία, αφού η απέλασή τους θα αντέβαινε στο άρθρο 3 του Τέταρτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης. Οι προσφεύγουσες αντίθετα δεν είχαν ιδιαίτερο δεσμό με τη Λετονία. Η άρνηση χορήγησης του καθεστώτος του μόνιμου κατοίκου στη Λετονία επεξηγήθηκε από την κυβέρνηση και αποδόθηκε στην ιδιαίτερη σχέση τους με τους αξιωματικούς του στρατού: η πρώτη προσφεύγουσα έφθασε στη χώρα το 1959 ως κόρη εν ενεργεία αξιωματικού του σοβιετικού στρατού. Το 1980 παντρεύτηκε αξιωματικό του σοβιετικού στρατού που είχε μετατεθεί στη Λετονία και που αργότερα συνέχισε να υπηρετεί στις ρωσικές ένοπλες δυνάμεις που στάθμευαν στη χώρα μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της. Κατά συνέπεια, ο μοναδικός λόγος της παραμονής των δύο προσφευγουσών στη Λετονία ήταν η παρουσία στη χώρα αυτή των σοβιετικών ενόπλων δυνάμεων, που από τον Ιανουάριο του 1992 υπήχθησαν στη δικαιοδοσία της Ομοσπονδίας της Ρωσίας. Με την αντιμετώπιση αυτή, η άρνηση υπαγωγής τους σε εξαιρετικές διατάξεις λόγω των προσωπικών δυσκολιών ήταν σύμφωνη με την προεξέχουσα λογική της συνθήκης, που κατά την άποψη του Δικαστηρίου εξισορροπεί τα αντιμαχόμενα συμφέροντα.

10. Ορθά τονίζεται στην απόφαση ότι οι προσφεύγουσες ανέπτυξαν κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στη Λετονία ισχυρούς δεσμούς με τη χώρα αυτή. Όμως, αποφασίζοντας εάν οι δεσμοί αυτοί δικαιολογούν την ειδική μεταχείρισή τους κατά τη συνθήκη, θεωρούμε ότι οι αρχές της Λετονίας είχαν την εξουσία να λάβουν υπόψη τους σημαντικούς προσωπικούς δεσμούς που είχαν με τη Ρωσία. Σχετικά, επιθυμούμε να υπογραμμίσουμε ότι οι προσφεύγουσες είναι ρωσικής εθνικής καταγωγής και ρωσόφωνες, παρακολούθησαν ρωσόφωνη εκπαίδευση και απέκτησαν την ιθαγένεια της Ρωσίας. Ο σύζυγος της πρώτης προσφεύγουσας απέκτησε την ιθαγένεια της Ρωσίας ενώ βρισκόταν στη Λετονία και αναχώρησε για τη Ρωσία όταν άρχισαν οι προσφεύγουσες να προσβάλλουν ενώπιον της δικαιοσύνης και της διοίκησης της Λετονίας την απόφαση για την απέλασή τους. Από το 1994 και εντεύθεν η Ομοσπονδία της Ρωσίας παρείχε στην οικογένεια διαμέρισμα στην πόλη Κουρσκ ενώ οι προσφεύγουσες δεν ισχυρίστηκαν ότι εν τέλει ήταν αδύνατον γι' αυτές να αναπτύξουν προσωπικές, εκπαιδευτικές ή εργασιακές δραστηριότητες στη Ρωσία. Κατά συνέπεια, χωρίς να αμφισβητούνται οι σημαντικοί προσωπικοί, κοινωνικοί και οικονομικοί δεσμοί με τη Λετονία, φαίνεται ότι έχουν εξίσου σημαντικούς δεσμούς με τη Ρωσία.

11. Υπ' αυτές τις συνθήκες δεν μπορούμε να καταλήξουμε ότι οι λετονικές αρχές υπερέβησαν το περιθώριο διακριτικής ευχέρειας που τους αναγνωρίζει το άρθρο 8 της Σύμβασης, ειδικότερα στο πλαίσιο της αποχώρησης των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων από την επικράτεια της Λετονίας μετά από περίπου 50 χρόνια σοβιετικής παρουσίας στη χώρα αυτή. Οι αρχές της Λετονίας εξέφρασαν την άποψη ότι η υπό κρίση επέμβαση στο δικαίωμα των προσφευγουσών για σεβασμό της ιδιωτικής τους ζωής και της κατοικίας τους ήταν «αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία».

.....

Άποψη μειοψηφίας του Δικαστή Maruste

Παρότι συμφωνώ με την προεκτεθείσα άποψη της μειοψηφίας διαφοροποιούμαι περαιτέρω και εκφράζω τους λόγους για τους οποίους δεν μπορώ να συμφωνήσω με την πλειοψηφία του Δικαστηρίου.

Πρώτον, θεωρώ την υπό κρίση υπόθεση εξαιρετική λόγω του ιστορικού πλαισίου, από το οποίο απορρέουν συνέπειες που διέπονται από το συνταγματικό και το διεθνές δίκαιο, μη δυνάμενες να αγνοηθούν. Είναι γνωστό και αναγνωρίζεται στο διεθνές δίκαιο ότι τα κράτη της Βαλτικής, συμπεριλαμβανο-

μένης της Λετονίας έχασαν την ανεξαρτησία τους με βάση το Σύμφωνο «Χίτλερ – Στάλιν» που υπογράφηκε μεταξύ της Ναζιστικής Γερμανίας και της ΕΣΣΔ και παραπέμπει στο σύμφωνο Molotov-Ribbentrop ή στα μυστικά πρωτόκολλα που προσαρτήθηκαν στην συμφωνία μη επίθεσης Σοβιετικής Ένωσης και Γερμανίας, που υπογράφηκε στις 23.8.1939. Το αποτέλεσμα της μυστικής αυτής συμφωνίας ήταν ο διαχωρισμός της Ανατολικής Ευρώπης σε δύο σφαίρες επιρροής, αφήνοντας τα κράτη της Βαλτικής, συμπεριλαμβανομένης της Λετονίας, στη σφαίρα επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης. Τις εξελίξεις αυτές ακολούθησαν σοβιετικές απειλές επίδειξης ισχύος με τη μορφή τελεσιγράφου που απηύθυνε το 1940 η ΕΣΣΔ στα κράτη της Βαλτικής, συμπεριλαμβανομένης της Λετονίας, απαιτώντας την αλλαγή της κυβέρνησης και την είσοδο των σοβιετικών ενόπλων δυνάμεων (εκτός από αυτές που ήδη στάθμευαν στις σοβιετικές βάσεις). Οι απαιτήσεις της σοβιετικής κυβέρνησης όσον αφορά στις ένοπλες δυνάμεις και στην αλλαγή της κυβέρνησης πραγματοποιήθηκαν το 1940.

Σύμφωνα με το άρθρο 42 των Κανονισμών της Χάγης για το Δίκαιο και τα Έθιμα του Πολέμου Ξηράς ένα έδαφος θεωρείται κατεχόμενο «όταν στην πραγματικότητα τελεί υπό την εξουσία εχθρικού στρατού». Συγκριτικά, το Στρατιωτικό Δικαστήριο της Νυρεμβέργης χαρακτήρισε το τελεσίγραφο που απηύθυνε το 1938 η Γερμανία προς την Αυστρία «έγκλημα κατά της ειρήνης» με την έννοια της Χάρτας του Λονδίνου του 1945.

Οι προαναφερόμενες ενέργειες της Σοβιετικής Ένωσης δεν αναγνωρίστηκαν από την πλειοψηφία της διεθνούς δημοκρατικής κοινότητας, συμπεριλαμβανομένων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης, το οποίο με το Ψήφισμα Νο. 189 (1960) για την κατάσταση στα κράτη της Βαλτικής εξέφρασε την άποψη: « κατά την 20η επέτειο της κατοχής και της αναγκαστικής ενσωμάτωσης των τριών ευρωπαϊκών κρατών της Εσθονίας, της Λετονίας και της Λιθουανίας από τη Σοβιετική Ένωση» «αυτή η παράνομη προσάρτηση πραγματοποιήθηκε χωρίς καμιά ειλικρινή αναφορά στις επιθυμίες των λαών τους».

Αποτελεί γενικά παραδεδομένη αρχή του διεθνούς δικαίου που αποτυπώνεται σήμερα στο άρθρο 8 του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου η απαγόρευση μεταφοράς, αμέσως ή εμμέσως, από την κατέχουσα δύναμη μέρους του δικού της άμαχου πληθυσμού στο έδαφος που καταλαμβάνει. Κατά συνέπεια, σύμφωνα με το άρθρο 8 η προαναφερόμενη μεταφορά αποτελεί έγκλημα πολέμου.

Σύμφωνα με γενικά παραδεδομένες αρχές του διεθνούς δικαίου κάθε λανθασμένη από πλευράς διεθνούς δικαίου πράξη επισύρει τη διεθνή ευθύνη του ενδιαφερόμενου κράτους το οποίο υποχρεούται να αποκαταστήσει την προτέρα κατάσταση. Κατά συνέπεια, η αποκατάσταση της ανεξαρτησίας των κρατών της Βαλτικής με βάση τη νομική συνέχεια και την αποχώρηση των σοβιετικών – ρωσικών στρατευμάτων πρέπει να αντιμετωπιστεί ως αποκατάσταση μιας ιστορικής αδικίας. Αυτός ο σκοπός τονίζεται στο προοίμιο της Συνθήκης Λετονίας – Ρωσίας της 30.4.1994, όπου αναφέρεται ότι υπογράφοντας την παρούσα συνθήκη τα κράτη επιθυμούν να «εξαλείψουν τις αρνητικές συνέπειες της κοινής τους ιστορίας». Έτσι η ρύθμιση της Συνθήκης για αποχώρηση των στρατιωτικών και των μελών των οικογενειών τους είναι πλήρως εναρμονισμένη με τις αρχές του διεθνούς δικαίου. Κατά συνέπεια, ο σκοπός της συνθήκης Ρωσίας – Λετονίας της 30.4.1994 είναι πλήρως νόμιμος στο πλαίσιο εφαρμογής της Σύμβασης. Το Δικαστήριο πολύ ορθά δέχθηκε ότι η αποχώρηση των ενόπλων δυνάμεων ενός ανεξάρτητου κράτους από το έδαφος άλλου ανεξάρτητου κράτους αποτελεί πρόσφορη μέθοδο αντιμετώπισης των διαφόρων πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων που ανακύπτουν από την ιστορική αδικία.

Καθώς η Λετονία απέκτησε την ανεξαρτησία από την ΕΣΣΔ το 1991 και η Ομοσπονδία της Ρωσίας τη δικαιοδοσία στις ένοπλες δυνάμεις της πρώην Σοβιετικής Ένωσης στις 28.1.1992, το σχήμα που προβλέπει η Συνθήκη καλύπτει όλους τους στρατιωτικούς με τις οικογένειές τους που υπηρετούσαν στις ρωσικές ένοπλες δυνάμεις στη Λετονία κατά την ημερομηνία αυτή, ακόμα και εάν αποστρατεύθηκαν πριν την έναρξη ισχύος της συνθήκης. Το πρόγραμμα της αποχώρησης δεν περιλάμβανε την υιοθέτηση μέτρων όπως αυτών που έλαβαν οι αρχές της Λετονίας κατά των προσφευγουσών εκτός του περιθωρίου διακριτικής ευχέρειας για την επίτευξη του επιδιωκόμενου νόμιμου σκοπού. Υπογραμμίζεται ότι η Συνθήκη δεν επιβάλλει στις λετονικές αρχές την υποχρέωση να αιτιολογούν κάθε μέτρο που λαμβάνουν σε βάρος όποιου κρίνουν επικίνδυνο για την εθνική ασφάλεια, ειδικότερα όσον αφορά στα μέλη της οικογένειας που δεν υπηρετούν στις ρωσικές ένοπλες δυνάμεις. Επιπλέον, ο κατάλογος όσων μετατέθηκαν κατ' εφαρμογή της Συνθήκης συντάχθηκε όχι από τις λετονικές αλλά από τις ρωσικές αρχές. Υπ' αυτές τις συνθήκες η ευθύνη απόμάρκρυνσης ανήκει τουλάχιστον και στα δύο συμβαλλόμενα μέρη της Συνθήκης, όχι μόνον στη Λετονία.

Πρέπει να τονιστεί επίσης ότι παρά την αμφισβήτηση του ισχυρισμού αυτού από τις προσφεύγουσες και την Ομοσπονδία της Ρωσίας τα δικαστήρια της Λετονίας διαπίστωσαν ότι η πρώτη προσφεύγουσα δεν παρουσίασε όλες τις αναγκαίες πληροφορίες (στο έντυπο καταγραφής του 1995) για την στρατιωτική ιδιότητα του συζύγου της. Το έγγραφο αυτό ήταν γνωστό στις προσφεύγουσες, αλλά ποτέ δεν προσέβαλαν την ισχύ του ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Το έπραξαν, όπως και η Ομοσπονδία της Ρωσίας σε μεταγενέστερο στάδιο.

Τέλος, από το 1994 και εντεύθεν, η Δύση υιοθέτησε ευρείας κλίμακας σχήμα οικονομικής βοήθειας για τη στέγαση των επαναπατριζόμενων σοβιετικών / ρωσικών στρατιωτικών, στο οποίο όπως έκρινε το Ανώτατο Δικαστήριο της Λετονίας υπήχθη η οικογένεια Slivenko. Και ενώ κατανοώ ότι για την πλειοψηφία του Δικαστηρίου η καταδίκη της Λετονίας να καταβάλει αποζημίωση στις προσφεύγουσες αποτελεί λογική συνέπεια της παραβίασης, υπό το φως του προαναφερόμενου σχήματος βοήθειας και δεδομένου του ιστορικού πλαισίου όπου οι περισσότεροι από όσους υπέφεραν από αδικίες δεν αποζημιώθηκαν ποτέ, είτε λόγω ηθικής βλάβης είτε για άλλους λόγους, είναι δύσκολο να συμφωνήσω με την αποζημίωση λόγω ηθικής βλάβης που επιδίκασε το Δικαστήριο στις προσφεύγουσες.